YAHUDİLERDE DİN VE GELENEK ÜZERİNE

RELIGION AND TRADITION IN JUDAISM

BAKİ ADAM

A.Ü.İLAHİYAT FAK. ARŞ. GÖREVLİSİ, ANKARA

GİRİŞ

Din tarihine baktığımızda, bütün dinlerin dualist bir yapıya sahip olduklarını görürüz. Bir tarafta ve ön planda dinlerin geleneksel yüzü, diğer tarafta, geri planda kalmış ve geleneksel yüz içinde kaybolmuş vahyî öz bulunmaktadır. Dinlerin geleneksel yüzü, bir bakıma insanların oluşturduğu bir yapıdır ve "din" deyince akla bu geleneksel yapı gelmektedir. Genelde, insanların muhatap olduğu da bu geleneksel yapıdır. Bugünün insanı vahyî dinle değil, vahyî din çerçevesinde kendi oluşturduğu "din" ile muhatap durumdadır. Yahudilerin dini Yahudilik, Hıristiyanların dini Hıristiyanlık, Müslümanların dini Müslümanlıktır. Yani, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'dan bahsedilince yaşanan geleneksel din kastedilmektedir. İnsanın oluşturduğu geleneksel din, zamanla, vahyî özü perdelemiş ve ön plana çıkmıştır. Geleneksel din, her alanda, bütün teferruatiyle kurumlaşmış ve insanın yürümesinden oturup kalkmasına, yeme ve içmesinden aile ve iş hayatına, kısacası hayatın bütün hücrelerine hakim olmuştur. Bugünün dindarları benzetme hoş görülsün, Fransız sosyolog Emile Durkheim'in[1] dinin niteliği hakkındaki görüşünü haklı çıkarırcasına, kendi ürünü dine tapar gibidirler. İşte, terakkiye mani olarak gösterilen de vahyî din değil, insan ürünü bu geleneksel dindir.

Günümüz insanının geleneksel dine bakışı; müsbet ve menfi olmak üzere iki yönlü bir yaklaşımdır.

Dine müsbet yönde yaklaşanlar iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta, kayıtsız, geleneği dogmatik olarak kabullenen dindarlar; ikinci grupta ise geleneği aşıp öze ulaşmaya çalışan şuurlu, aydın dindarlar yeralmaktadır. Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da bu gruplar mevcuttur ve bu gruplar kendi aralarında mücadele halindedirler.

Dine menfi yönde yaklaşanlar; dini terakkiye mani görüp onu insan hayatından kaldırmaya çalışırlar. Bunlar, malzemelerini genellikle dinin geleneksel yüzünden elde ederler.

Tarihî değeri bulunan ve eklektik olmayan bütün dinler[2], ilk yapıları itibariyle, insan fıtratına uygun; insanı insanca yaşamaya, "insan olmaya" sevkeden ulvi değerleri ihtiva ederler. Hz. Musa'nın dini İsrailoğullarını Mısır firavunlarının esaretinden kurtarmış, onları efendi yapmıştır. Ama, ne zaman ki Hz. Musa'nın dini Hahamların oluşturduğu geleneksel din ile perdelenmiş ve Yahudilik ortaya çıkmış, İsrailoğulları hem Hahamların hem de yabancı kavimlerin kölesi durumuna gelmiştir. Sonra Hz. İsa ortaya çıkmış, Hahamların geleneksel din anlayışını tenkid etmiş, Hz. Musa dinini yeniden en saf şekliyle ortaya koymuştur. Hz. İsa, kör klavuzlara benzettiği Hahamların nüfuzundan Yahudileri kurtarmaya çalışmıştır. Fakat, çok geçmeden Hz. İsa'nın öğretileri de Haham zihniyetli Kilise Babaları'nın oluşturduğu geleneksel Kilise Dininin mozayiği arasında anlamını yitirmiş ve bugün bildiğimiz Hıristiyanlık mey-

---

[1] Durkheim, dinin temelini sosyolojik bir temele bağlar. Ona göre, dinin temel fikri "kutsal"dır, o da ictimâî yaptırıma dayanır. Kutsal, toplumun kutsal kabul ettiğidir. Böylece din, toplumun kutsal kabul ettiği şey olarak, kendine tapınmışlığı ifade eder. Bkz. Günay Tümer-A. Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1988, s. 30.

[2] İlahi menşeli dinler sadece Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'dan ibaret değildir. Hinduizm, Buddhizm ve Zerdüştilik gibi tarihî olan ve eklektik yapı taşımayan bütün dinler de ilâhi menşelidir. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, İst.?, s. 45.

dana gelmiştir. *Bu Hıristiyanlık, dogmalarıyla insan aklına pranga vurmuş, "önce inan, sonra öğren" prensibini telkin etmiştir. Bu yapısıyla Hıristiyanlık bugün bütün dinlere yönelik bir tenkide hedef olmuştur.*

Hz. İsa'nın gelenekçi Haham zihniyetine karşı yaptığı savaşı Hindistan'da, bugünkü Budizm'in önderi Buddha Hindu Brahmanlara karşı yapmıştır. Buddha, şekilci ve ruhsuz Brahman öğretilerini tenkid etmiş; kuru kuruya, ezberden Vedaları okumanın, Tanrılara kurbanlar takdim etmenin bir faydasının bulunmadığını söylemiştir.[3]

Son evrensel din İslam'ın Peygamberi Hz. Muhammed'in Mekkeli Cahiliye Arap ileri gelenlerine ve Medine ve civarındaki Yahudilere karşı verdiği mücadelelerinin temelinde de aynı durum söz konusudur.

Hz Muhammed, Hz. İsa ve önceki peygamberlerin verdiği mücadeleyi başarıyla vermiş, dini, tekrar insan fıtratına uygun bir "din" haline getirmiştir. Bunu, Allah'dan aldığı vahiyle yapmıştır. Onun insan fıtratına uygun hale getirdiği "din" Allah katında yegane din olmuştur. Kur'an ve Hadisler, bu dinin Yahudilik ve Hıristiyanlığın durumuna düşmemesi için bir takım prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler vasıtasiyle din, yani İslâm, aslî yapısını korumuştur. Bunun için İslam bugün hâlâ insanlığın yegane dini olmaya adaydır.

Hz. Muhammed, dini vahyî yapısına kavuşturmuş olmakla birlikte, belki de insanların karekterini iyi tanıdığından, bu dinin yani İslâm'ın mensupları olan Müslümanların önceki kavimlerin durumuna düşmesinden endişe etmiş ve bu konuda uyarıda bulunmuştur. Ebu Saîd Hudrî'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Şüphesiz ki siz, kendinizden önce gelen milletlerin yoluna karışı karışına, arşını arşınına, tıpatıp uyacaksınız. (Öyle ki) şayet o milletler keler deliğine girseler, siz de oraya girmeye çalışacaksınız. (Ebu Saîd Hudrî der) Biz, ya Resulullah, bu milletler Yahudilerle Hristiyanlar mıdır? diye sorduk. O, onlardan başka kim olacak, buyurdu".* [4]

Bugün Müslümanların takip ettiği yol Yahudi ve Hristiyanlarınki ile karşılaştırıldığında, Hz. Peygamberin bu sözünün ne kadar doğru olduğu anlaşılır. Hz. Peygamberden sonra Müslümanlar, bir çok konuda, farkında olmayarak, Yahudi ve Hıristiyanların durumuna düşmüşlerdir. Ancak şunu kesinlikle belirtmek gerekir ki, İslâm, Yahudilerin ve Hıristiyanların dininin durumuna düşmemiştir. Orijinal yapısını Kur'an'da aynen muhafaza etmektedir. Problem, Müslümanların Kur'an'daki İslâm'a yaklaşımlarında yatmaktadır. Bugünün Müslümanları, tıpkı Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi. İslam'ı önceki Müslümanların yaşadığı "Müslümanlık" kalıbı içinde dondurmuşlardır. Bu durum, bütünü kapsamasa da geneli kapsamaktadır.

Biz burada, bugün Müslümanlar arasında cereyan eden gelenek tartışmalarına ışık tutması açısından, tamamen olmasa da bazı benzerliklerin olması dolayısıyle, Yahudilerdeki gelenek anlayışını ele almak istiyoruz.

YAHUDİLİKTE DİN VE GELENEK

Genel anlamda "Gelenek" kavramı, her türlü bilgiyi, tekniği; şahıstan şahısa, nesilden nesile aktarılan kültürel değer ve davranışları ifade eder.

Yahudi literatüründe gelenek için "Masoreth" (gelenek), ve "Kabbalah" (alınmış) terimleri kullanılır.[5] Bizim inceleme konusu ettiğimiz gelenek ise daha çok "Kabbalah" terimi ile ifade edilir. Talmud'da, sık sık, "İm *Kabbalah* nekabbel" (Gelenekse, kabul ederiz) sözü tekrar edilir.[6]

Yahudilikte, İslam'da olduğu gibi, iki şer'î kaynak vardır. Bunlardan biri, Yahudilerce "Yazılı Kanun" (Torah Shebeketab) olarak tanımlanan ve Tanrı'nın Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda verdiğine inanılan Tevrat'tır. Diğeri ise, yine Yahudilerce "Sözlü Kanun" (Torah Shebe'al Peh) olarak isimlendirilen mişna ve Talmud'dur.[7] Mişna ve Talmud'un yanında Midrash da olmak üzere bu üç kaynak Gelenek'i oluşturur.[8]

Sözlü Kanun, Yazılı Kanun'a (Tevrat) paralel olarak gelişmiş bir kurallar ve bağlayıcı gelenek dizisidir. Sözlü Kanun, insanın hayatı boyunca karşılaştığı problemlerin Tevrat'ın öğretisi ışığında çözümlenmesi çalışmalarından doğan kurallardan oluşmuştur.[9] Bu kurallar,

---

[3] Carus, Paul, *Buda'nın Öğretisi*, çev: Teoman Uçgun, İst. 1984, s. 34.

[4] *Buhari*, Kitabul-Enbiyâ: 50.

[5] Bu terimler için bkz. Newman, Yacov-Gravriel Sivan, Judaism: A-Z, İsrael 1980, s. 89, 122; Philip Birnbaum, Encyclopedia of Jewish Concepts, New York 1991, s. 370-71, 532-534.

[6] Bamberger, B.J., "Oral Low", *The Universal Jewish Encyclopedia*, (UJE) USA 1948, 8/317.

[7] Lauterbach, J.Z., "Oral Law" *The Jewish Encyclopedia*, USA 1904, 9/423.

[8] Nigosian, J.A., *World Religions*, G. Britain 1975, s. 26-28.

[9] Moshe Sevilla - Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Yeruşalayim 1981, s. 89.

önceleri yazıya geçirilmesi yasak olduğundan,[10] yüz yıllarca hafızalarda korunarak sözlü nakledilmiştir. Yahudiler bu sözlü kurallar dizisinin sahihliğini ispat etmek için bir rivayet senedi oluşturmuşlardır. Bu senede göre, Sözlü Kanun, yani Gelenek Tanrı'dan Musa'ya, Musa'dan Yeşu'ya, Yeşu'dan Yaşlılara (Hakimler), Yaşlılardan Büyük Sinagog'un Hahamlarına nakledilmiştir.[11]

Her nesilde bir kaç kat daha kabaran bu sözlü kurallar dizisi, zamanla, kaosa yolaçmıştır. Bundan dolayı, bunların bir düzene sokulması ihtiyaç hissedilmiştir. Tahminen, Bar Kochba isyanından sonra (m.ö. 135) Yahudiler üzerinde baskının artması üzerine, kaybolmasından da korkularak, yazıya geçirilmeye başlanmış ve yedi asırlık bir zaman zarfında, kademe kademe, yazımı tamamlanmıştır.[12] Neticede, Mişna Talmud ve Midrash ortaya çıkmıştır.

Gelenek'in dinde yeri ve fonksiyonelliği Yahudiler arasında tartışma konusu olmuştur. Hıristiyanlık öncesi Sadukiler grubu[13] ile İslâm dönemi Karaîler grubu[14] Gelenek'i reddetmiş ve Tevrat'tan başka kaynak tanımamışlardır. Çoğunluğu teşkil eden Ferisî ve Rabbinik (Ortodoks) Yahudiler ise Gelenek'i tanımış ve onu Tevrat'la özdeşleştirmişlerdir.

Rabbinik Yahudiliğe göre Tevrat, yazılı ve sözlü olarak Hz. Musa'ya verilmiştir. Sözlü Tevrat (Sözlü Kanun-Gelenek) Yazılı Tevrat'ın yorumudur. Hz. Musa Tevrat'ın yanında onun yorumunu da Tanrı'dan almıştır. Bu yorum, daha sonra yazıya geçirilmiş olan ve Gelenek'i oluşturan Mişna, Talmud ve Midrash'dır.[15] Ünlü Yahudi kelamcısı Moşe ben Meymun, Gelenek'in de vahiy mahsulü olarak Hz. Musa'ya verilmiş olduğu inancını, Yahudiler için tesbit ettiği onüç maddelik iman esaslarının sekizinci maddesine koymuştur.[16]

Rabbinik Yahudilik anlayışında Gelenek Tevrat'tan daha değerlidir. Çünkü Tanrı İsrailoğullarıyle sadece Gelenek sebebiyle "ahit" yapmıştır.[17] *Bu Yahudiliğe göre Gelenek olmaksızın Tevrat mükemmel olmaz, Tevrat'ı mükemmel yapan Gelenektir.*[18]

Rabbinik Yahudilik anlayışında, Tevrat ile Gelenek arasında başka bir ilişki daha vardır. Bu anlayışa göre, Gelenek, Tevrat'ın yani dinin (İbranîce, Tevrat karşılığında kullanılan "Tora" terimi, kanun, şeriat anlamına gelir) etrafında bir duvardır. Geleneğin gayesi, bu duvar vazifesi sayesinde, Tevrat'ı "korumak"tır.[19]

Rabbilerin bu anlayışı, Yahudiliğin karakterine damgasını vurmuştur. Rabbilerin oluşturduğu Gelenek Tevrat'ı çepeçevre sarmıştır. Öyle ki, artık hiç kimsenin Gelenek'i aşarak Tevrat'a ulaşması, onu kendi aklı ve bilgisiyle yorumlaması imkansız hale gelmiştir. Çünkü, Rabbinik zihniyete göre, *Gelenek'i aşarak hiç kimse Tevrat'a doğru mânâ veremez.* Rabbî Yehuda, bunun imkansızlığını belirtmek için şöyle der: Tevrat'ın bir âyetini kelime kelime tercüme etmeye kalkan kimse yalancı olarak telakki edilir. Tevrat'ın bir âyetine yorum getiren de küfür işlemiş ve Tanrı'ya hakaret etmiş sayılır"[20] *Modi'im'li Rabbî Eliezer de, Tevrat'ı Gelenek dışında yorumlayan kimsenin ahirette yerinin olmadığını ilan eder.*[21]

Aslında Gelenek, Yahudi din adamı Rabbilerin çeşitli meseleler hakkındaki görüş ve tartışmalarını ihtivâ eder. Dolayısıyle, Gelenek'i Tevrat'la aynı derecede ilahî vahiy mahsulü kabul eden ve hatta onu Tevrat'ın önüne de geçiren Rabbinik Yahudiliğin anlayışına göre Rabbiler dinde tartışmasız otorite kabul edilmiş olmaktadır. Çünkü *onların sözleri de Hz. Musaya Sina'da verilmiş vahiydir.* Rabbî Joshua ben Levi, bütün Rabbinik Öğretilerin Sina Dağı'nda Tanrı tarafından Musa'ya verilmiş olduğu iddiasında bulunmuştur.[22]

Rabbilerin sözlerinin vahiy mahsulü olduğu anlayışı, dinde onların görüşlerinin istisnasız ve itirazsız kabulü inancını doğurmuştur. Onların

---

[10]Bkz. Oral Law, UJE, 8/317.

[11]Mishna, Neziqin, Aboth 1:1.

[12]Sharon, s. 89-92; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara 1965, s. 116-120.

[13]Bkz. Kutluay, s. 170; Lauterbach, J.Z., The Pharisees and their Thachings, New York 1930, s. 23-44.

[14]Bkz. el-Qirkisânî, Yakup, *Kitabu'l-Envâr Ve'l-Merâkib*, Edited from manuscripts by Leon Nemoy, New York 1939, II. 18-19.

[15]Cohon, Samuel, "Torah", UJE. 10/268; Luis Ginzberg, *The Legends of Jews*, New York 1961, s. 395-398.

[16]Maimonides, Commentary on the Mishnah Tractate Sanhedrin, trans. into English by Freed Rosner, New York 1981, s. 155-156; İsrael Friedlander, *Selections From the Arabic Writings of Maimonides*, Leiden 1909, s. 35-36.

[17]Talmud Yeruşalmî, Peah 2:6 Talmud Babli, Gittin 60b.

[18]Albo Yosef, Sefer Ha-İkkarim, Philadelphia 1946, 3/203.

[19]Mishna, Neziqin, Aboth 3: 14.

[20]En Yaakov, Kiddushin 49.

[21]Talmud Babli, Sanhedrin, 99a.

[22]Lauterbach, JE, 9/423.

görüşleri bilinene açıkca ters olsa bile, itiraz etmemek gerekir. Tevrat'ın, *"Onların sana öğretecekleri cümleden ne sağa, ne sola sapacaksın"*[23] ifadesini Rabbiler, *"Onlar sana sağın sol, solun da sağ olduğunu söyleseler bile.."* şeklinde yorumlamışlardır.[24] Onların görüşleri vahyi nitelikte olduğu için bu yorum bir prensib olmuştur.

Ortaçağ Yahudi kelâmcısı Yosef Albo, Rabbilerin bu yorumunun haklılığını göstermek için, özetle, şöyle demektedir: Bu yorumun anlamı şudur: *Herkes kendisinin diğerlerinden daha sağlam anlayışa, yargı gücüne sahip olduğunu iddia eder. Böylece, hatta budalalar, kadınlar ve cahiller bile bilginlere karşı fütursuzca konuşur ve kendilerinin onlardan daha iyi anlayışa sahip olduklarını ileri sürerler. Bundan dolayı, Rabbilerin sağı sol, solu sağ dedikleri açıkca ortaya çıksa da onların kararlarından sapmamak gerekir. Karar verme gücü daima Rabbiler sınıfının çoğunluğuna ait olmalıdır. Hatta bir ferdin onların herbirinden daha akıllı ve anlayışlı olması mümkün olsa ve görüşü hakikatle daha fazla uyuşsa da karar yine Rabbilerin çoğunluğuna aittir. Bu, bir kuraldır. Bir ferdin pratik kararlarda onlara karşı karar verme otoritesi yoktur.*[25]

Rabbinik Yahudilikte hüküm verme hususunda ilk ve son söz geleneğe aittir. Bununla ilgili Talmud'da bir çok misal vardır:

Beyt Hillel Ekolü'nün kurucusu Ferisî Hillel, Fısıh kurbanının kutsal gün Şabat'ın (Cumartesi) hürmetini ihlâl edip etmediği hususunda Bathyra Oğulları (Bene Bathyra) ile tartışır. Bathyraoğulları Fısıh kurbanının Şabat'ın hürmetini tecavüz ettiğini ileri sürerler ve çeşitli delillerle bunu ispatlarlar. Fakat Hillel aksini iddia eder. Delilini sorunca, "Kaha Shama'ti" (Öyle işittim: yani, gelenek bana o yolda ulaştı) cevabını verir. Onun bu sözü üzerine Bathyra oğulları iddialarından vazgeçerler.[26]

Talmud'da nakledilen dinî tartışmalar, genelde, şu şekilde cereyan eder: Tartışmacılardan biri muhalifine sorar: "Bunu nereden biliyorsun?". Sorulan, "O, Musa ve Sina kaynaklı bir gelenektir" cevabını verince ilk tartışmacının sözü şu olur: *"Eğer bir gelenekse, onu kabul ederiz"* (İm Kabbalah, nekabbel), *yok, bir sonuç çıkarma ise onu tartışırız".*[27]

Yahudilikte Geleneğin ne kadar önemli olduğunu Babil talmudu'nun Baba Mezia bölümünde yeralan bir dinî tartışma hikayesi çok daha iyi anlatır.

Önde gelen Yahudi din adamı Hahamlar ibadet kurallarıyle ilgili bir meselede tartışırlar. Tartışmada bulunan Haham Eliazer, muhtemel bütün delilleri ileri sürerek meseleyi çözümler, fakat gelenekçi Hahamlara bir türlü kabul ettiremez.

İlmî tartışma yoluyla görüşünü kabul ettiremeyen Eliazer tabiatüstü delillere başvurur. Eliazer, "İbâdet kuralı benim düşündüğüm gibi ise şu ağaç bize bildirsin" der ve ağaca işaret eder. Ağaç, yerinden fırlayarak yüz metre öteye gider (başka bir rivayete göre üçyüz elli metre), gelenekçi Hahamlar Eliazer'e, "Ağaçla bir şey isbat edilmez" diyerek reddederler. Eliazer, bu defa, "Eğer haklıysam bu dere bize bildirsin" der. Dere, ters yönde, yukarı doğru akmaya başlar. Muhalifi gelenekçi Hahamlar gene, "Dereyle bir şey isbat edilmez" diyerek reddederler. Eliezer, tekrar, "Eğer kural benim tahminim gibiyse içinde bulunduğumuz binanın duvarları bize isbat etsin"der. Eliazer'in sözü üzerine binanın duvarları yıkılmaya başlar. Gelenekçi Hahamlardan Hoşea, duvarlara dönerek, "Hahamlar kanunun bir maddesini tartışıyorlarsa size ne oluyor?" diye bağırır. O zaman duvarlar Hoşea'ya saygılarından dolayı yıkılmayı durdurur, fakat Eliazer'e saygılarından dolayı da tekrar eski haline dönmez, aynı şekilde kalırlar.

Bütün çabalarına rağmen keramet yoluyla da görüşünü kabul ettiremeyen Eliazer, neticede, son çare olarak, semâya döner ve "Eğer kural benim düşündüğüm gibi ise, semadan bize bildirilsin" der. Bunun üzerine, semadan bir ses "Siz Haham Eliazer'le niye tartışıyorsunuz, bilmiyor musunuz ki, o her zaman haklıdır?" diye gürler. Gelenekçi Hahamları semadan gelen tanrı'nın müdahelesi de ikna edemez. Haham Hoşea ayağa kalkarak itiraz eder: "Kanun, göklerde değildir.".[28]

Yosef Albo, Sefer Ha-İkkarîm adlı eserinde, Yahudilikte Gelenek'in yeri ve önemini anlatırken Yukarıdaki Talmud hikayesinden şu neticeyi çıkarır: Hakikat Haham Eliazer'in görüşünde olma ihtimaline rağmen çoğunluğun görüşünü inkar etmemeli ve ferdî görüşe uyulmamalıdır. Çünkü tevratta "Çokluktan ayrıl-

---

[23] Tevrat, Tesniye 17:11.

[24] Albo, 3/204.

[25] Albo, 3/204.

[26] Talmud Yeruşalmî, Pesahta VI. 33a.

[27] Albo 3/204.

[28] Talmud Babli, Baba Mezia 59a.

ma"[29] yazılıdır. *Eğer bir meselede çoğunluğa uyulmaz da bir ferdi görüşe itibar edilirse, her dönemde İsrailoğulları arasında ciddi bölünmeler meydana gelecektir."*[30]

Halbuki Tevrat'ta "Çokluktan ayrılma" prensibinin karşıtı "Çokluğun peşinden gitme" prensibi de vardır. Tevrat, çoğunluğun iyiye yönelebileceği gibi kötülüğe de yönelebileceğini belirtmektedir.[31] Fakat gelenekçi Yahudiler meseleye sadece tek boyutu ile, işlerine gelen şekliyle yaklaşmaktadırlar.

Gelenekçi Ferisî Rabbinik zihniyetin çarpık mantığını Hz. İsa'nın onlarla olan mücadelelerinde daha iyi görmek mümkündür. Hz. İsa, gelenekçi ve şekilci Ferisileri kör klavuzlara, onlara tabi olanlara da kör tabilere benzetmiş ve onlar hakkında *"Kör, körü yederse, ikiside çukura düşer"* vecizesini söylemiştir.[32]

Hz. İsa'nın gelenekçi Yahudi Ferisilerin sakat mantığını yansıtan onlarla ilgili tartışmalarından birkaçını burada zikretmeyi uygun bulmaktayız.

Gelenekçi hahamlara göre Mabet üzerine yemin eden kimseye bir şey gerekmez, ancak Mabetteki altın üzerine yemin ederse borçlu olur. Yine onlara göre, mezbah üzerine yemin eden kimseye de bir şey gerekmez, ancak mezbah üzerindeki kurbana yemin ederse borçlu olur. Yani yemini bağlayıcı kılan asıl değil, fürudur. Birinci durumda asıl kutsal olan Mabettir; altının kutsallığı Mabed dolayısıyledir. İkinci durumda da böyledir. Gelenekçi Hahamlar asıla değil fürûya itibar diyorlar. Hz. İsa, onların bu çarpık mantığını şöyle tenkid eder: "Kim mabed üzerine yemin ederse bir şey değildir, fakat kim Mabed'in altını üzerine yemin ederse borçlu olur, diyen kör klavuzlar? Vay aklınıza! Siz, ey budalalar ve körler, hangisi daha büyüktür, altın mı, yoksa altını kutsal kılan Mabed mi? Ve, kim mezbah üzerine yemin ederse bir şey değildir, fakat mezbah üzerindeki kurbana yemin ederse borçlu olur, dersiniz. Siz, ey körler, hangisi daha büyüktür, kurban mı, yoksa onu mukaddes kılan mezbah mı?"[33]

Bir gün, Ferisiler ve Kudüs'den gelen bazı Yahudiler İsa'nın yanına çıkarlar. İsa ve şakirdleri o sırada yemek sofrasındadırlar. Şakirdlerden bazılarının kirli ellerle yemek yediğini görürler. İsa'ya, şakirdlerinin neden eskilerin geleneğine uymadığını ve kirli elle yemek yediğini sorarlar. İsa, Eski Ahid'in İşaya Kitabındaki "ve talimat olarak insan emirlerini öğretip, boş yere bana taparlar"[34] sözünü naklettikten sonra onlara şu cevabı verir: "Siz, Allah'ın emirlerini bırakıp insanların geleneğine uyuyorsunuz... Kendi geleneğinizi tutmak için Allah'ın emirini ne güzel de reddedersiniz. Zira Musa demiştir: 'Babana, anana hürmet et"[35] ve 'Babaya yahut anaya kötü söyleyen öldürülsün".[36] Fakat siz şöyle dersiniz: 'Eğer bir adam babasına yahut anasına, benden sana gelecek fayda kurbandır, yani vakfedilmiştir, derse, artık babasına anasına hiç bir şey yapmaya onu bırakmazsınız (yani babasına ve anasına olan görevinden muaf tutarsınız). Böylece naklettiğiniz geleneğinizle Allah'ın kelamını bozarsınız ve bunun gibi çok şeyler yaparsınız".[37]

Şüphesiz, burada Hz. İsa kirli ellerle yemek yemeyi hoşgörmüyor. Onun vurgulamak istediği, gelenek uğruna Allah'ın emir ve yasaklarının tahrif edilmesidir.

Hz. İsa, Gelenekçi Ferisilerin dini katılaştıran ve zorlaştıran zihniyetini de tenkid eder: Bir Sebt günü Hz. İsa havraların birinde hastaları tedavi etmeye başlar. Havra reisi Ferisî Hz. İsa'nın Sebt günü hasta tedavi etmesine kızar ve hastalara tedavi için Sebt gününün dışındaki günlerde gelmelerini emreder. Hz. İsa, havra reisinin bu sözü üzerine ona, siz Sebt günü öküzünüzü yemlikten çözmüyor ve sulamaya götürmüyor musunuz, şimdi niye şu kadının tedavi olmasına karşı çıkıyorsunuz, diyerek iki yüzlü davranışlarını ve dini zorlaştırmalarını eleştirir.[38]

Hz. İsa, Ferisilerin dini istedikleri gibi yorumlamalarını, ahlakî olgunluktan ziyade şekilciliğe önem vermelerini de şöyle tenkid eder: "Şimdi siz, Ferisiler, bardağın ve çanağın dışını temizlersiniz, fakat içiniz soygunculuk ve kötülükle doludur. Ey akılsızlar, dışı yapan içi de yapmadı mı?[39] Sen, ey kör Ferisi, önce bardağın ve çanağın içini temizle ki dışı da temiz olsun"[40]

"Fakat vay başınıza ey Ferisileri zira siz, nanenin ve sedef otunun ve bütün sebzelerin

---

[29] Tevrat, Çıkış 23:2.
[30] Albo, 3/205-206.
[31] Tevrat, Çıkış 23:2.
[32] Matta 15:14.
[33] Matta, 15: 16-20.
[34] İşaya, 29:13.
[35] Tevrat Çıkış 20:12; Tesniye 5:16.
[36] Tevrat, Çıkış 21: 17; Levililer 20:9.
[37] Markos, 7: 1-14.
[38] Luka 13: 10-17.
[39] Luka, 11: 39-40.
[40] Matta 23: 26.

ondalığını verirsiniz, halbuki doğruluğu ve Allah sevgisini bırakırsınız; evet, bunları yapmalı fakat öbürünü de bırakmamalı idiniz. Ey Kör klavuzlar, siz küçük sineği süzerek ayırırsınız, fakat deveyi hamuduyla yutarsınız".[41]

Fakihlerden biri İsa'nın bu sözlerinden alınır: "Muallim, bu şeyleri söyleyerek bizi de kötülüyorsun" der. İsa, ona dönerek; "*Sizin de vay başınıza, ey Fakihler! Zira, taşıması güç yükleri insanlara yüklersiniz, kendiniz o yüklere bir parmağınızla bile dokunmazsınız... Vay başınıza, ey Fakihler! Çünkü siz, bilgi anahtarını kaldırdınız; kendiniz girmediniz, girmeye çalışanları da bırakmadınız*" [42] diye azarlar.

Hz. İsa'nın gelenekçi Ferisilerin davranışlarını eleştiren sözlerini burada çoğaltmak mümkündür. Fakat en önemlisi, bizim halkımız arasında da hocalara karşı güvenin derecesini belirleyen bir versiyonun bulunduğu şu söz çok dikkat çekicidir: "Yazıcılar ve Ferisiler, *Musa'nın kürsüsünde otururlar. Bundan dolayı size söyledikleri bütün şeyleri tutun, fakat onların işlerine göre yapmayın. Çünkü, söylerler, fakat yapmazlar.* Evet, onlar ağır ve taşınması güç yükler bağlayıp insanların omuzlarına korlar, kendileri ise parmaklarıyla bile dokunmazlar. Onlar, bütün işlerini insanlara görünmek için yaparlar. Hamaillerini genişletip elbiselerinin saçaklarını büyük yaparlar: ziyafetlerde, havralarda baş köşeye oturmayı, çarşı meydanlarında selamlanmayı ve insanlar tarafından "Rabbî" (Efendi) diye çağrılmayı severler."[43]

Hz. İsa'nın, Tevrat'ın hükümlerini bırakıp kendi oluşturdukları Gelenek'le dini saptıran ve yozlaştıran Ferisilere eleştirilerinin benzerlerine Kur'an'da da raslamak mümkündür. Kur'an, Tevrat'ın hükümlerini uygulamayan Yahudileri kitap yüklü merkeblere benzetir: "Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir"[44]

Kur'an, kendi işlerine öyle geldiği için, korumak bahanesiyle Tevrat'ın etrafına Gelenek duvarı ören ve vahyileştirerek onu din olarak insanlara takdim eden davranışlarını da şöyle tenkid eder: "Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz, diye ahit almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp az bir değere değiştirdiler"[45]. Başka bir ayet de şöyledir: "Onlardan bir takımı, Kitap'ta olmadığı halde, Kitap'tan zannedilsin diye dillerini eğip bükerler. Allah katından olmadığı halde "Allah katındandır" derler, bile bile, Allah'a karşı yalan söylerler"[46]. Yine buna benzer başka bir âyette Allah şöyle buyurur: "Vay, Kitab'ı (Mişna ve Talmud'u)* elleriyle yazıp sonra da onu az bir değere satmak için 'Bu Allah katındandır' diyenlere! Vay ellerinin yazdıklarına!"[47]

Yahudi Ferisilerin Tevrat'ın hükümleri-ni kendi arzuları doğrultusunda nasıl değiştirdikleri Kur'an'da, şu ayette örnekle anlatılır: "Kitap Ehli arasında, tonlarca emanet bıraksan onu sana ödeyen; bir lira emanet etsen tepesine dikilmedikçe onu sana geri ödemeyenler vardır. Bu, onların 'Kitapsızlara (Yahudi olmayanlara) karşı üzerimize bir sorumluluk yoktur' demelerindendir. Onlar, bile bile, Allah'a karşı yalan söylemektedirler"[48].

Kur'an, Ferisî Rabbilerin otoritesini kabul eden, onları rabler ittihaz eden Yahudilere de bu davranışları dolayısıyle azarlar: "Onlar, Allah'ı bırakıp, hahamlarını ve ruhbanlarını-Hıristiyanlar için- ve Meryem oğlu İsa'yı rableri olarak kabul ettiler. Oysa, tek Tanrı'dan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı"[49] Kur'an, sonra onları bu davranışlarından vazgeçmeye, Allah'tan başka otorite tanımamaya çağırır: "De ki, Ey Kitap Ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na ortak koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin..."[50] Bu ayetlerde Yahudilerin yanında Hıristiyanlara da hitap vardır.

SONUÇ: MÜSLÜMANLAR AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Yahudilerdeki din ve gelenek ilişkisinde biz Müslümanların durumuna gelince: Şunu belirtmek gerekir ki, gerçekler evrenseldir. Hem Hz. İsa'nın, hem de Kur'an'ın Ferisilerin gelenekçi zihniyetini eleştirilerinde, Ferisilere olduğu

---

[41] Matta 23: 24.

[42] Luka, 11: 42-52.

[43] Matta, 23: 2-8.

[44] Cuma, 5.

[45] Al-i İmrân, 187.

[46] Al-i İmrân, 78.

*Hazırlamakta olduğumuz "Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat'ın Tahrifi ve Yahudi Hayatındaki Yeri" konulu doktora tez çalışmalarımız esnasında, bu ve diğer ayetlerlede, zikredilen "elleriyle kitabı yazıp, sonra bu Allah'dandır", derler ifadesinden Mişna ve Talmud'un kastedildiği kanaatine varmış bulunmaktayız. B.A.

[47] Bakara, 79.

[48] Al-i İmrân 75. Kur'an'daki bu eleştirinin bir benzeri Markos, 7:1-14'de de vardır. Bkz. 37. Dipnot.

[49] Tevbe, 31.

[50] Al-i İmrân, 64.

kadar Hıristiyanlara ve biz Müslümanlara da hitap vardır. Belli bir kesim örneklenerek yapılan eleştiri ve tavsiyelerden herkes kendi payına düşen dersler çıkaracaktır. Hz. İsa kendi döneminde Ferisiler olduğu için onları eleştirmiştir. Ancak, Hz. İsa'dan sonraki Hıristiyanlara baktığımızda, Hıristiyan kilise Babaları'nın, dolayısıyla Hıristiyanların bu eleştirilere Ferisilerden daha fazla hedef olduklarını görürüz. Çünkü, Kilise Babaları, tıpkı Ferisiler gibi, vahyi geleneğe boğdurmuş, akla ve bilgiye kilit vurmuşlardır. Onlar, kendi oluşturdukları paganist dogmaların kabülünü sağlamak için "Önce inan, sonra öğren" ilkesini getirmişlerdir. İşte bu davranışları sebebiyle Hıristiyan Kilise Babaları, Hz. İsa'nın Ferisî Fakihler için söylediği "Vay başınıza, ey Fakihler! çünkü siz, bilgi anahtarını kaldırdınız, kendiniz girmediğiniz gibi girmeye çalışanları da bırakmadınız"[51] sözüne Ferisilerden daha çok layıktırlar. Hz. İsanın bu sözünde, kısmen, müslümanların da alacağı ders vardır.

Hz. İsa'nın yine Ferisiler için söylediği, *"Yazıcılar ve Ferisiler Musa'nın kürsüsünde otururlar; onların söylediğini tutun, fakat işlerine göre yapmayın"*[52] sözünde bazı Müslüman din adamlarına yönelik taşlama vardır. Özellikle halkımız arasında yaygın olan, fakat "bir Yahudi uydurması" olarak nitelenip hafife alınan *"Hocanın söylediğini tut, gittiği yoldan gitme"* darb-ı meselinin Hz. İsa'nın yukarıda Ferisiler için söylediği sözle paralellik göstermesi, bizim de Hz. İsa'nın eleştirilerinden ders almamız gerektiğinin bir işaretidir. Zira bizde de Ferisi zihniyetinde bazı "âlimler" vardır. Bunlar, tıpkı Ferisiler gibi, sırf gelenekle oluşan din formasyonları ile, dinin sadece kendilerinin bildiği şekilde olduğunu zannederler.

Kur'an'ın geldiği dönemde hem Ferisi zihniyetli Rabbanî Yahudiler, hem de Hıristiyan Kilise Babaları olduğu için Kur'an'ın eleştirileri ikisine de yönelik olmuştur. Kur'an, tarihi bilgi vermekten ziyâde ibret verme gayesinde olduğundan, onun eliştirilerinden daha fazla ders almamız gerekir. Zira, Kur'an'da Yahudiler ve Hıristiyanlar için vârid olan her ayette bizim de ibret alacağımız yönler bulunmaktadır. Safvetu't-Tefâsir sahibi Muhammed Ali es-Sabunî, Mâide 44. âyetin tefsirini yaparken "Kur'an'da kâfirler için vârid olan her ayet bir ucundan Müslümanlara da dokunur"der.[53] Es-Sabunî'nin bu yorumunu, Kur'an'da bulunmayan, Yahudilerdeki din ve gelenek anlayışı ile İncillerdeki Hz. İsa'nın sözleri için de genelleştirebilmemizde bir sakıncanın bulunmadığı kanaatindeyiz.

Yahudi ve Hıristiyanlardan din ve gelenek ilişkisi bakımından, bize en yakın olanı Yahudilerdir. Objektif olarak değerlendirirsek, Yahudilerdeki "Gelenek olmaksızın Tevrat anlaşılamaz" anlayışının benzer şekli bizde de vardır. Bugün bir çok Müslüman, tefsir ve fıkıh kitapları olmadan Kur'an'ın anlaşılamıyacağı kanaatindedir. Bu kanaatteki Müslümanlar, mevcud geleneğe uymayan yorumlar çıkaranları "Dinde ayrılık çıkarıcı" ve "mezhepsiz" olarak damgalamaktadırlar. Bu davranış da, Yahudi Rabbilerin geleneği aşarak Tevrat'a ulaşmaya çalışan Yahudilere yaptıkları ithamlarla benzeşmektedir. Bugün, Tevrat'ın çevresindeki Talmud (Gelenek) duvarı gibi, Kur'an'ın çevresinde de tefsir ve fıkıh kitaplarından oluşmuş bir duvar vardır. İslam, günümüz şartlarında yaşanır hale getirilmek isteniyorsa, Yahudilerin düştüğü yanlışa düşmeden bu duvar delinmelidir. Bu hususta Yahudilerden ve Hıristiyanlardan çok çok avantajlıyız. Bugün, Yahudilerin Tevrat'ı, çevresindeki, kat kat, Mişna ve Talmud beton duvarlarıyle tarihe gömülmüş, fosilleşmeye terkedilmiş durumdadır. Bundan dolayı günümüz Yahudiliği bir kriz içindedir. Gelenekten vazgeçemeyen, hiçbir şekilde yenilenmesine izin vermeyen Ortodoks Yahudiler, ikibin yıl öncesinde yaşamaları mümkün olmadığından, hile-i şeriyye ve şekilcilikle Yahudiliği ayakta tutmaya çalışmaktadırlar. Batı kültürü içinde yaşayan ve Batı felsefesinden etkilenen Reformist ve Yeniden yapılanmacı Yahudiler ise Tevrat'ın etrafındaki Gelenek duvarını dinamitlemiş, fakat karşısında bugünün hayat şartlarına uyması mümkün olmayan fosilleşmiş bir Tevrat bulmuşlardır. Yahudilikte din ve ırk içiçe olduğundan, bugün bir kriz halindedirler. Bu kriz öylesine şiddetlidir ki, Reformist ve Yeniden yapılanmacı Yahudileri Tevrat'ın ilahî kaynağı hakkında şüpheye götürmüştür. Bu Yahudiler bugün Tevrat'ın Tanrı vahyi olduğunu reddetmektedirler. Onlara göre Tevrat, İsrailoğullarının tarih boyunca oluşturdukları kültürel bir eserdir. Tanrı Tevrat'ı değil, Tevrat Tanrı'yı va-

[51] Bkz. Luka, 11: 42-52.

[52] Bkz. Matta 23: 2-4.

[53] Es-Sâbunî, *Safvetu't-Tefâsir*, Beyrut 1981, 1/345.

hyetmiştir. Bundan dolayı Tevrat'ın içindekilerin hepsi bugün bağlayıcı değildir. Onun sadece ahlakî prensipleri geçerlidir.[54]

Hıristiyanlığın durumu Yahudilikten daha az kötü değildir. İncillerin vahyî özü Kilise geleneğinin mozayiği arasında anlamını yitirmiştir. Bugün dinamikliğini hâlâ koruyan ve insanlığın yegâne dini olmaya layık olan tek din İslâm'dır.

[54]Bkz. Agus, Jacob B, *The Reform Movement*, Understanding American Judaism, Edited by jacob Neusner, New York 1975, s. 7-8; Dynamic Judaism, The Essential Writings of Mordecai M. Kaplan, edited by E. Gold smith and Med Scutt, New York, 1985, s. 109-113.

Üsâme İbn Münkız

◆

İBRETLER KİTABI

◆

(Kitab El-İ'tibar)

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN DANIŞMANLARINDAN EMİR ÜSÂME'NİN ANILARI

SES

«Haçlılar dönemi müellifleri arasında çekici üslûbuyla dikkat çeken bir sima daha görüyoruz: Üsâme İbn Münkız!.. Üsâme İbn Münkız'ın ayrıntılı, değerli ve güzel bir eser olan anılarına, Doğu'da bu alanda yazılmış tek kitap gözüyle bakabiliriz.»

M. Şemseddin Günaltay, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*

«Üsâme'nin anıları Arap edebiyatının emsalsiz bir parçasıdır. Ortaçağ'a yepyeni ve geniş bir pencere açar. Arap kültürü ve bu kültürün Batı düşünce ve uygulamalarıyla ilişkisi hakkındaki bilgilerimize paha biçilmez bir katkı niteliğindedir.»

Philip K. Hitti, *Memoirs of Usamah*

«Bu genel ilgisizliğin bazı istisnaları vardır. Bunlardan en dikkate değer olanı Haçlı seferlerinin Ortadoğu'daki Müslümanlar üzerindeki etkilerini anlatan insan elinden çıkma sayılı belgelerden biri olan Üsâme İbn Münkız'ın anılarıdır.»

Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*

SES TEL: 534 99 48

BAŞMÜEZZİN SOKAK 27/12 MALTA-FATİH/İSTANBUL